

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
MINISTRY FOR EDUCATION AND SCIENCE OF UKRAINE
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ZAPORIZHZHYA NATIONAL UNIVERSITY

ФАКУЛЬТЕТ МЕНЕДЖМЕНТУ
FACULTY OF MANAGEMENT

КАФЕДРА ПІДПРИЄМНИЦТВА, МЕНЕДЖМЕНТУ ОРГАНІЗАЦІЙ ТА
ЛОГІСТИКИ
CHAIR OF ENTREPRENEURSHIP, MANAGEMENT OF ORGANIZATIONS
AND LOGISTICS

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА
БАКАЛАВРА

на тему Рекреаційне значення історикокультурних комплексів
Запорізької області

THESIS FOR THE BACHELOR'S DEGREE

Recreational Importance of Historical and Cultural Complexes of the
Zaporizhzhia Region

Виконав: здобувач ступеня вищої освіти бакалавра,
групи гр. 6.0730-гктс
спеціальності 073 Менеджмент
освітньої програми Менеджмент готельного, курортного та
туристичного сервісу

М.Г. Луценко

Керівник доц. каф. П,МОтаЛ, доц. к.е.н. Т.С. Павлюк
Рецензент доц. каф. П,МОтаЛ, доц. к.е.н. Ю.І. Полусмяк

Запоріжжя
2024

ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет менеджменту

Кафедра підприємництва, менеджменту організацій та логістики

Рівень вищої освіти бакалавр

Спеціальність 073 Менеджмент, освітня програма Менеджмент готельного, курортного та туристичного сервісу

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри

« ___ » _____ 20__ року

ЗАВДАННЯ НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ ЗДОБУВАЧУ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Луценку Микиті Геннадійовичу

1. Тема роботи Рекреаційне значення історикокультурних комплексів Запорізької області

керівник роботи Павлюк Тетяна Сергіївна, к.е.н., доцент,

затверджені наказом ЗНУ від « ___ » _____ 20__ року № ___

2. Строк подання здобувачем роботи « ___ » _____ 20__ р.

3. Вихідні дані до роботи документи фінансової та статистичної звітності досліджуваного підприємства за останні роки, наукові праці, спеціальна економічна література, матеріали періодичного друку в яких висвітлюються проблеми формування системи управління персоналом.

4. Перелік питань, які потрібно розробити:

Кваліфікаційна робота бакалавра складається з основної частини і додаткової. Основна частина містить такі структурні елементи: вступ, сутність (3 розділи – теоретичний, аналітико-дослідницький, проектно-рекомендаційний), висновки та рекомендації, список використаних джерел.

1 Розділ - теоретичні основи рекреаційного забезпечення – складається з 3 підрозділів: 1.1 Поняття та сутність рекреації; 1.2 Класифікація рекреаційних ресурсів; 1.3 Організація рекреаційної діяльності; 2 Розділ – історико-культурні комплекси запорізької області як об'єкти рекреації – складається з 3 підрозділів: 2.1 Використання історико-культурного потенціалу регіонів, його роль та значення в соціально-економічному потенціалі регіонів України; 2.2 Огляд історико-культурної спадщини Запорізької області; 2.3 Проблеми та перспективи розвитку історико-культурних, рекреаційних комплексів Запорізької області; 3 Розділ – забезпечення рекреаційного потенціалу історико-культурних комплексів –

складається з 2 підрозділів: 3.1 Особливості управління рекреаційними ресурсами; 3.2 Рекомендації, щодо забезпечення рекреаційного потенціалу історико-культурних комплексів Запорізької області.

5. Консультанти розділів роботи

Розділ	Прізвище, ініціали та посада консультанта	Підпис, дата	
		завдання видав	завдання прийняв
1	Павлюк Т.С. доцент кафедри підприємництва, менеджменту організацій та логістики факультету менеджменту ЗНУ	22.01.2024 р.	22.01.2024 р.
2	Павлюк Т.С. доцент кафедри підприємництва, менеджменту організацій та логістики факультету менеджменту ЗНУ	06.03.2024 р.	06.03.2024 р.
3	Павлюк Т.С. доцент кафедри підприємництва, менеджменту організацій та логістики факультету менеджменту ЗНУ	03.04.2024 р.	03.04.2024 р.

6. Дата видачі завдання 22.01.2024 р.

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Строк виконання етапів роботи	Примітка
1	Узгодження теми, складання змісту	січень	виконано
2	Вивчення літературних джерел	січень	виконано
3	Збирання матеріалу на підприємстві	лютий	виконано
4	Обробка матеріалу	лютий	виконано
5	Виконання розділу 1	лютий	виконано
6	Виконання розділу 2	березень	виконано
7	Виконання розділу 3	квітень	виконано
8	Формулювання висновків	травень	виконано
9	Оформлення роботи, одержання відгуку та рецензії	травень	виконано
10	Подання роботи на кафедру	травень	виконано

Здобувач вищої освіти _____ М.Г. Луценко
(підпис)

Керівник роботи _____ Т.С. Павлюк
(підпис)

Нормоконтроль пройдено

Нормоконтролер _____
(підпис) (ініціали та прізвище)

РЕФЕРАТ

Кваліфікаційна робота: «Рекреаційне значення історикокультурних комплексів Запорізької області»: 47 сторінок, 2 таблиці, 1 рисунок. Перелік посилань нараховує 30 найменування.

Предмет дослідження: рекреаційні ресурси історико-культурних комплексів Запорізької області.

Об'єкт дослідження: історико-культурні комплекси Запорізької області як елементи туристичної привабливості регіону.

Мета роботи: аналіз існуючого стану та розробка пропозицій щодо покращення рекреаційного забезпечення історико-культурних комплексів Запорізької області.

Методи дослідження: описовий, порівняльний, аналітичний, табличний, графічний, балансовий, метод статистичного аналізу, групування та узагальнення даних, експертних оцінок.

Актуальність теми полягає у зростаючому інтересі до історико-культурного туризму та необхідності розвитку рекреаційної інфраструктури для забезпечення якісного відпочинку та залучення туристів.

Практична значущість дослідження визначається можливістю використання його результатів для планування та реалізації програм розвитку рекреаційної інфраструктури, що сприятиме підвищенню туристичної привабливості Запорізької області та покращенню економічного стану регіону.

СИСТЕМА, МЕНЕДЖМЕНТ, ЗАПОРІЗЬКА ОБЛАСТЬ, ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНІ КОМПЛЕКСИ, ПРОДУКТИВНІСТЬ, ТУРИЗМ, РЕКРЕАЦІЙНІ РЕСУРСИ

ABSTRACT

Qualification work: «Recreational value of historical and cultural complexes of Zaporizhzhia region»: 47 pages, 2 tables, 1 figure. The list of references includes 30 titles.

Subject of research: recreational resources of historical and cultural complexes of Zaporizhzhia region.

Object of research: historical and cultural complexes of Zaporizhzhia region as elements of tourist attractiveness of the region.

Purpose: to analyze the current state and develop proposals for improving the recreational provision of historical and cultural complexes of Zaporizhzhia region.

Research methods: descriptive, comparative, analytical, tabular, graphical, balance sheet, statistical analysis, data grouping and generalization, expert opinions.

The relevance of the topic lies in the growing interest in historical and cultural tourism and the need to develop recreational infrastructure to ensure quality recreation and attract tourists.

The practical significance of the study is determined by the possibility of using its results for planning and implementing programs for the development of recreational infrastructure, which will increase the tourist attractiveness of Zaporizhzhia region and improve the economic situation in the region.

SYSTEM, MANAGEMENT, ZAPORIZHZHIA REGION, HISTORICAL AND CULTURAL COMPLEXES, PRODUCTIVITY, TOURISM, RECREATIONAL RESOURCES

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ, СИМВОЛІВ, ОДИНИЦЬ,
СКОРОЧЕНЬ І ТЕРМІНІВ

ТОВ – товариство з обмеженою відповідальністю;

LLC – Limited Liability Company – товариство з обмеженою відповідальністю;

СП – структурний підрозділ;

РР – рекреаційні ресурси;

АВС - аналіз – метод, що дозволяє класифікувати ресурси підприємства за ступенем їх важливості на три групи: А, В та С;

МВО – Management by Objectives – управління за цілями;

РК – рекреаційне забезпечення;

КРІ – Key Performance Indicators – ключові показники ефективності;

ФДМУ – Фонд державного майна України;

ПАТ – приватне акціонерне товариство;

ІКС – історико-культурна спадщина.

СМ – система мотивації

ЗМІСТ

ВСТУП	8
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ РЕКРЕАЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ	10
1.1 Поняття та сутність рекреації	10
1.2 Класифікація рекреаційних ресурсів.....	16
1.3 Організація рекреаційної діяльності	21
РОЗДІЛ 2 ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНІ КОМПЛЕКСИ ЗАПОРІЗЬКОЇ ОБЛАСТІ ЯК ОБ'ЄКТИ РЕКРЕАЦІЇ.....	24
2.1 Використання історико-культурного потенціалу регіонів, його роль та значення в соціально-економічному потенціалі регіонів України.....	24
2.2 Огляд історико-культурної спадщини Запорізької області	29
2.3 Проблеми та перспективи розвитку історико-культурних, рекреаційних комплексів Запорізької області	33
РОЗДІЛ 3 ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РЕКРЕАЦІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ІСТОРИКО- КУЛЬТУРНИХ КОМПЛЕКСІВ	36
3.1 Особливості управління рекреаційними ресурсами	36
3.2 Рекомендації, щодо забезпечення рекреаційного потенціалу історико- культурних комплексів Запорізької області	39
ВИСНОВКИ ТА РЕКОМЕНДАЦІЇ	43
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	45

ВСТУП

У сучасному світі, де швидкість життя невинно зростає, актуальним стає питання якісного відпочинку та рекреації. Запорізька область, з її багатим історико-культурним спадком, володіє унікальними можливостями для розвитку рекреаційної індустрії. В контексті цього, тема «Рекреаційне забезпечення історико-культурних комплексів Запорізької області» набуває особливої ваги.

Актуальність теми полягає у зростаючому інтересі до історико-культурного туризму та необхідності розвитку рекреаційної інфраструктури для забезпечення якісного відпочинку та залучення туристів.

Практична значущість дослідження визначається можливістю використання його результатів для планування та реалізації програм розвитку рекреаційної інфраструктури, що сприятиме підвищенню туристичної привабливості Запорізької області та покращенню економічного стану регіону.

Предмет дослідження: рекреаційні ресурси історико-культурних комплексів Запорізької області.

Об'єкт дослідження: історико-культурні комплекси Запорізької області як елементи туристичної привабливості регіону.

Мета роботи: аналіз існуючого стану та розробка пропозицій щодо покращення рекреаційного забезпечення історико-культурних комплексів Запорізької області.

Методи дослідження: описовий, порівняльний, аналітичний, табличний, графічний, балансовий, метод статистичного аналізу, групування та узагальнення даних, експертних оцінок.

Завдання роботи:

- вивчити теоретичні основи рекреаційної діяльності.

- проаналізувати поточний стан рекреаційного забезпечення історико-культурних комплексів регіону.

- визначити основні проблеми та перешкоди у розвитку рекреаційної інфраструктури.

- розробити рекомендації щодо оптимізації рекреаційного забезпечення.

- оцінити економічний та соціальний вплив рекреаційного забезпечення на розвиток регіону.

Ця кваліфікаційна робота має на меті не лише теоретичний аналіз, але й практичний внесок у розвиток рекреаційного потенціалу Запорізької області, що робить її актуальною та значущою для регіонального розвитку.

РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ РЕКРЕАЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

1.1 Поняття та сутність рекреації

Сучасний етап розвитку суспільства характеризується зростанням значення рекреації в процесі відновлення людини.

Термін «рекреація» є поєднанням етимологічних значень: *gesreatio* (лат.) – відновлення; *rekreacja* (польськ.) – відпочинок; *rekreation* (фр.) – розвага, відпочинок, чергування видів діяльності, що виключає трудову діяльність і характеризує простір, пов'язаний з цією діяльністю. Отже, термін «рекреація» описує не лише процес і заходи, спрямовані на відновлення сил людини, але й простір, у якому він відбувається.

Отже, рекреація – це процес, який відновлює фізичні, психічні та нервово-психічні ресурси людини, ґрунтується на системі заходів і відбувається у спеціалізованих місцях відпочинку. Це визначення підкреслює відновлювальну роль рекреації.

Рекреація є одним з основних напрямків досліджень у таких галузях, як рекреаційна географія, рекреаційна екологія, вивчення оздоровчих центрів та інших.

Цей феномен вивчають фахівці з різних дисциплін: географи, біологи, психологи, екологи, медики, соціологи та економісти [5].

У літературі термін «рекреація» з'явився в США наприкінці 1990-х років із запровадженням стандартизованого робочого дня, другого вихідного дня та літніх відпусток.

До середини 19 століття роботодавцям не доводилося займатися питаннями рекреації через надлишок і дешевизну робочої сили, прості виробничі процеси та незначні соціальні потреби. Умови виробництва були

такими, що економічна «цінність» життя робітника була незначною. Цінність для власників полягала в машинах, які значною мірою замінили людську працю.

Основним фактором, який визначає зростання ролі рекреації і робить її одним з найважливіших елементів відновлення робочої сили, є науково-технічна революція. Вона призвела до ускладнення виробництва в цілому і окремих технологічних процесів, а також до різкого зростання значення праці. Зі зміною елементів виробництва змінюються і вимоги до працівників: їхній рівень освіти, кваліфікації, фізичної підготовки та здатності адаптуватися до швидкозмінних умов виробництва.

Науково-технічний прогрес змінює характер людської діяльності. Зі зростанням складності та інтенсивності фізична праця поступово зменшується, а розумова, нервова та психологічна праця у відносному вираженні зростає. Поділ праці та спеціалізація, транспортування, поділ і монотонність завдань призводять до нервового виснаження, яке набагато важче зняти, ніж виснаження від фізичних зусиль. Оскільки ціни на новітні машини та обладнання зростають, зростає і собівартість виробленої продукції. Отже, зростає потенційний збиток у разі прорахунків і помилок, що робить кожного працівника надзвичайно відповідальним і викликає додаткове нервове та психічне напруження. Тому зростають вимоги не тільки до фізичної підготовки робочої сили та її стійкості до нервово-психічних навантажень, але й до своєчасного відновлення працездатності для забезпечення безперебійного та ефективного виробничого процесу.

Вартість людських ресурсів у сучасному виробництві зростає і змінюється їх структура. При цьому процеси відновлення життєвих сил традиційно є екстенсивними і пов'язані з уявленнями про відпочинок як найкращу форму релаксації. На тлі погіршення природного середовища різне співвідношення між цими тісно пов'язаними процесами в житті людини – витратами енергії та її відновленням – призводить до негативних наслідків

збільшення захворювань, особливо хронічних, погіршення параметрів здоров'я у дітей та підлітків, зниження темпів зростання середньої тривалості життя.

Зростання ролі рекреації також значною мірою зумовлене посиленням урбанізації, яка нерозривно пов'язана з інтенсифікацією виробництва та розвитком продуктивних сил. Складні умови життя в сучасному місті з високою інтенсивністю праці, забрудненою атмосферою, шумом та інтенсивним транспортним рухом підвищують фактор ризику захворювань і затримують процес одужання. Наприклад, високий кров'яний тиск частіше зустрічається в містах зі швидким темпом життя, шумом та іншими несприятливими факторами, яких немає в сільській місцевості.

Відновлення нервово-психічної енергії, на відміну від фізичної, є більш складним процесом і вимагає особливих форм і методів. Сучасні умови праці передбачають не тільки необхідність більш тривалих періодів відпочинку, а й перехід до активних форм відпочинку з використанням природних умов і ресурсів. Така відновлювальна діяльність подібна до рекреаційної.

Багаторічні дослідження показують, що працездатність підвищується на 15-25% в перший місяць після активного відпочинку, потім знижується і досягає попереднього рівня (до відпочинку) протягом 4-8 місяців.

Загалом соціальні функції дозвілля можна поділити на 3 основні групи:

1) медико-біологічна функція, яка полягає в лікуванні та реабілітації в санаторіях і курортах

2) соціально-культурна функція – основна функція дозвілля. Культурні або духовні потреби - це пізнавальні потреби в широкому сенсі – отримання знань про навколишній світ і своє місце в ньому, розуміння сенсу і мети свого існування;

3) економічна функція - просте і розширене відтворення робочої сили. Відпочинок економить суспільно необхідний час. Відпочинок підвищує працездатність працівників, подовжує час, необхідний для підтримання

повної працездатності, збільшує резерв робочого часу, знижує захворюваність і підвищує життєвий тонус[30].

Відпочинок має й інші економічні функції:

- прискорює розвиток економічної структури певної частини національної території;
- розширює пропозицію робочої сили, тобто збільшує зайнятість у сфері обслуговування відпочинку та опосередковано у галузях, пов'язаних з відпочинком;
- суттєво впливає на структуру фінансових доходів і витрат населення країни на користь курортних територій;
- підвищити ефективність іноземного туризму як джерела валютних надходжень.

Сучасними загальними тенденціями розвитку сфери дозвілля є:

- зближення зон відпочинку з центрами задоволення рекреаційних потреб,
- розвиток короткострокових розважальних програм для громадян,
- організація національних та природних парків, а також невеликих лісових, лугових та водних парків для активного відпочинку на свіжому повітрі протягом усього року,
- створення нових форм і видів дозвілля,
- зменшення сезонності рекреаційних підприємств і маршрутів, тобто орієнтація на роботу протягом усього року.

Найважливішою характеристикою дозвілля є його територіальність, місце, яке може бути локальним (читальний зал, пляж) або охоплювати цілі географічні райони (у випадку туристичних та екскурсійних маршрутів). Ця характеристика дозвілля є основою для територіального планування дозвілля, тобто виділення певних територій для різних видів дозвілля.

Розвиток сфери дозвілля тісно пов'язаний з проблемою вільного часу.

Однією з основних характеристик часу є його ієрархічність. Ієрархію

часу можна представити наступним чином: Соціальний час = робочий час + неробочий час, який включає вільний час. Вільний час є частиною вільного часу.

Щоденний соціальний час відповідає правилу трьох восьмих (з 24 годин на добу 8 годин присвячено сну, 8 годин – роботі, тобто суспільно необхідній праці з виробництва матеріальних і нематеріальних благ, і 8 годин – неробочому часу).

Неробочий час зазвичай визначається як час, що включає витрати, пов'язані з роботою на робочому місці (поїздки на роботу, час, проведений у бізнесі, який не є частиною оплачуваного робочого часу тощо), домашні та побутові потреби (покупки), самообслуговування (догляд за тілом) та задоволення фізіологічних потреб (сон). У цьому контексті вільний час відіграє особливу роль, оскільки він є частиною «неробочого часу (дня, тижня, року), який залишається в розпорядженні індивіда (групи, суспільства) за вирахуванням різних фіксованих і необхідних витрат».

Вільний час складається з двох частин: Вільний час або час відпочинку та час, присвячений активній діяльності. Результати дослідження показують, що найважливіше місце у вільному часі посідає культурна діяльність: перегляд телевізійних програм, прослуховування радіо, читання художньої літератури та преси. Ці види діяльності мають статичний характер, пов'язані з пасивним відпочинком вдома та споживанням готових медіапродуктів. Вони є статичними і не є частиною дозвіллевої діяльності, тому що не використовують повною мірою медико-біологічну, а отже, і економічну функцію дозвілля. Ось чому так важливо збільшити час відновлення та пізнавальну активність через фізичні вправи.

Час відпочинку (як і вільний час) має певну структуру. Структура вільного часу протягом життя: інклюзивний (протягом робочого дня), щоденний (після роботи), щотижневий (наприкінці робочого тижня), святковий, вільний час на пенсії.

Залежно від структури рекреаційного часу виділяють відповідні види відпочинку:

- інклюзивна: рекреаційна діяльність, інтегрована в домашню та трудову діяльність;
- постійна активність відпочинку: короткі прогулянки, ранкова зарядка, спорт, плавання, читання;
- тижневі: відпочинкові заходи, призначені на кінець робочого тижня (вихідні): поїздки за місто, в сільську місцевість, активні водні види спорту, спортивний туризм, спортивні ігри та вправи, екскурсійний, рибальський та мисливський туризм, активний відпочинок любителів активного відпочинку.
- відпустка: рекреаційні заходи, призначені на кінець робочого року, кліматичні, спортивні, рибальські та мисливські, бальнеологічні, екскурсійний туризм, водні розваги [24].

Але для більшості людей довший час дозвілля збігається з меншими фінансовими та фізичними можливостями займати простір. Таким чином, діти та пенсіонери мають більше вільного часу, тоді як працююче населення - менше. З іншого боку, люди працездатного віку мають значно більші фізичні та фінансові ресурси, ніж діти та пенсіонери, тому вони, як правило, мають більший радіус подорожей, відвідуючи найвіддаленіші та важкодоступні райони.

Загалом, всі види рекреаційної діяльності можна класифікувати відповідно до їхньої ефективності (таблиця 1.1)

Таблиця 1.1 – Види рекреаційної діяльності

Вид	Значення
1	2
Компенсаторна	Рекреаційна діяльність, яка компенсує використання нормального рівня життєвих сил людини
Комплексна	Рекреаційна діяльність, яка певною мірою компенсує використання життєвих сил людини

Повсякденна і часткова рекреаційна діяльність виконує компенсаторну функцію, в той час як інші види діяльності, в тому числі часткові, виконують комплексну функцію.

1.2 Класифікація рекреаційних ресурсів

Рекреаційні ресурси є матеріальною передумовою формування рекреаційного сектору національної економіки, ресурсною базою. Вони потребують дбайливого та ощадливого використання, охорони та розвитку. Все це пов'язано з кількісною та якісною оцінкою, визначенням придатності та необхідності альтернативного використання в тому чи іншому секторі національної економіки.

Існує три типи рекреаційних ресурсів: природні, історико-культурні та соціально-економічні. Кожен з них відіграє певну роль у галузевій і територіальній організації рекреаційних комплексів. Природні рекреаційні ресурси слід розглядати як фактори, речовини і властивості компонентів природного середовища, якісні та кількісні параметри яких придатні для рекреаційної діяльності і які використовуються або можуть бути використані для організації відпочинку, туризму, лікування та оздоровлення людей. Це багатоцільові лікувальні та оздоровчі фактори (ліси, лікувальні кліматичні зони, поверхневі води), лікувальні речовини (мінеральні води, грязі, озокерит), рекреаційні елементи гірських і передгірських ландшафтів та природоохоронних територій.

Історико-культурні рекреаційні ресурси – це створені людиною пам'ятки культури, що мають соціально-виховне значення, пізнавальний інтерес і можуть бути використані для задоволення духовних потреб населення.

Соціально-економічні рекреаційні ресурси включають матеріально-технічну базу рекреаційних закладів, частину матеріального виробництва, яка безпосередньо задовольняє рекреаційні потреби, інфраструктуру, що використовується для рекреаційної діяльності, та трудові ресурси, що використовуються в економіці дозвілля.

Облік стану природних ресурсів та визначення їх

народногосподарського значення ґрунтується на системі кадастру природних ресурсів, який являє собою сукупність відомостей про кількісний і якісний стан природних ресурсів України та їх економічну оцінку. Кадастр рекреаційних ресурсів має включати державний облік, якісну та кількісну оцінку, визначення придатності для певного виду рекреаційного та іншого використання, форм господарського використання, охорони та розвитку ресурсів. Таким чином, реєстр дасть можливість не лише вибірково та ощадливо зберігати і використовувати всі рекреаційні ресурси, а й розвивати, примножувати та зберігати їх для подальшого використання. Чинне законодавство передбачає реєстрацію земельних, водних, лісових ресурсів та надр [29].

Земельні ресурси – це особливе поєднання ґрунту, рельєфу, клімату та рослинності. Облік земель рекреаційного призначення повинен ґрунтуватися на загальній оцінці земель рекреаційного призначення з урахуванням особливостей місцевості та різних форм відпочинку і лікування. Оцінка рекреаційної земельної бази в реєстрі рекреаційних земель повинна завершуватися визначенням рекреаційної ємності території, що забезпечить збереження природних ландшафтів.

Залежно від рівня рекреаційної спеціалізації можна виділити три основні типи рекреаційного землекористування: території високої рекреаційної інтенсивності (морські курорти, парки, пляжі та інші зони масового відпочинку), де інші землекористувачі відсутні або мають другорядне значення; території середньої рекреаційної інтенсивності (приміські зелені зони, протиерозійні ліси тощо), де інші землекористувачі відсутні або мають другорядне значення.

Рекреаційні кадастрові дані для ресурсів природних мінеральних вод повинні включати місцезнаходження ресурсів, дебіт, глибину залягання водоносного горизонту, статистичний рівень води на поверхні землі, хімічний склад води та специфічні терапевтичні компоненти, кислотність,

температуру, поточне використання та оціночну вартість. Ресурси мінеральних вод охарактеризовано в порядку важливості (національні, регіональні, місцеві) та відповідно до їхніх лікувальних властивостей. Стаття також включає лікувальні грязі та озокерит як цінні природні лікувальні ресурси.

Облік мулових відкладень ведеться в рекреаційному журналі за основними групами мулових відкладень, що піддаються певним групам захворювань. Враховуються місцезнаходження і назва родовища, вид грязі, площа грязьових покладів, глибина залягання грязі, запаси грязі (геологічні та експлуатаційні), основні фізико-хімічні властивості грязі (в т.ч. хімічний склад грязьового розчину, а у випадку сапропелевих і мулових грязей – склад озерної води), рівень поточного використання та оцінка вартості.

Велике значення при оцінці рекреаційної придатності території має клімат. Клімат, а також рельєф, екзотичність і ландшафтне різноманіття території визначають різні аспекти рекреаційного використання території. Система показників, що враховуються в кадастрі дозвілля, повинна відображати залежність стану людини від метеорологічних факторів. Одним із об'єктивних показників оцінки впливу метеорології на тепловий стан людини є рівень комфортності кліматичних умов.

Узагальнюючим показником, що характеризує сприятливі кліматичні умови для рекреаційної діяльності, є оцінка контрастних кліматичних змін, властивих гірському клімату і залежних від висоти над рівнем моря, крутизни і орієнтації схилів, форм рельєфу і зімкнутості горизонту. Цей показник міститься в путівниках і рекламних проспектах.

З точки зору рекреації ліси можна віднести як до природних ресурсів для туризму і відпочинку, так і до природних лікувальних ресурсів. Облік лісистості в рекреаційному кадастрі необхідний для повної оцінки території щодо її придатності для відпочинку та масового лікування. Найбільш загальними показниками, що характеризують ліси як рекреаційні об'єкти, є

такі показники, як група лісів, лісистість, показник якості лісу – породний склад, який визначає ступінь фітонності насаджень, та оцінка вартості рекреаційної цінності лісу.

Оскільки рекреація має, перш за все, велике соціальне значення і впливає на ефективність суспільного виробництва через тривале відновлення трудових ресурсів, економічна оцінка природних рекреаційних ресурсів стосується лише тих речовин, факторів і лікувальних властивостей, економічний вплив яких можна виміряти. Така оцінка можлива для мінеральних вод, лікувальних грязей, озокериту, лісів, поверхневих вод і національних природних парків. Ті ресурси, фактори та властивості, економічний вплив яких важко оцінити, отримують бали. За бальною системою оцінюють кліматичні зони, естетичні та рекреаційні властивості ландшафтів, кліматичну комфортність, придатність річок та озер для купання та водного туризму тощо.

Оцінка рекреаційних ресурсів може бути диференційованою та цілісною. Диференційована оцінка проводиться для кожного окремого ресурсу, його властивостей або характеристик у межах регіону чи країни в цілому. Цілісна оцінка проводиться для конкретної території, що характеризується однорідністю та діапазоном дискретних типів ресурсів, розподілених у її межах. Диференційована оцінка дозволяє визначити масштаби розвитку того чи іншого виду рекреації на основі конкретного ресурсу, а комплексна оцінка дає можливість визначити оптимальне співіснування різних видів рекреації на даній території, а також межі та допустимі навантаження на шукачів відпочинку на ландшафті визнач.

При оцінці території стаціонарної рекреації систематично оцінюють такі показники, як клімат, рослинність, водойми, рельєф і культурні об'єкти.

Клімат Найкращий – 9,5-10,5 місяців сприятливі кліматичні умови: тепле літо, помірно холодна зима і стійкий сніговий покрив або спекотне літо, тепла зима і непостійний сніговий покрив. Добре – 7-9 місяців

сприятливих кліматичних умов: спекотне сухе літо і м'яка зима зі стійким сніговим покривом. Задовільний – 3-6,5 місяців сприятливі кліматичні умови: прохолодне, вологе літо і м'яка зима з нестійким сніговим покривом або спекотне, сухе літо і сувора зима. Погане – менше 3 місяців сприятливих кліматичних умов: спекотне сухе літо і нестійка зима з невеликим сніговим покривом або його відсутністю. Дуже погано - сприятливі кліматичні умови протягом 1-2 місяців: коротке прохолодне літо і довга зима або спекотне літо і відсутність снігу [26].

Лісова рослинність. Найкраще підходять сухі соснові, широколистяні та хвойно-листяні ліси, а також змішані ліси з субтропічними видами. Добре - сухі темнохвойно-листяні, кедрові та дрібнолистяні ліси. Задовільно – темнохвойно-листяні та мішані ліси з частковим заболочуванням. Погано – первинні березові рідколісся, далекосхідні листяні ліси та болотні угруповання. Дуже погано – вологі ліси, бореальні та гірські тундри, вологі ліси, дрібнолісся в лісових масивах.

Водойми. Найкращі – теплі моря з температурою води вище $+17^{\circ}\text{C}$ протягом 3-4 місяців. Добре – теплі озера, водосховища, великі річки, холодні моря з температурою води близько 16°C протягом 2-3 місяців. Задовільно - прохолодні озера, водосховища, річки та холодні моря. Погано – теплі малі річки, холодні великі річки, холодні озера та водосховища. Дуже погано - холодні водосховища та холодні малі річки з температурою води нижче $+12^{\circ}\text{C}$.

Топографія. Найкращий – гірський (до 2000 м над рівнем моря), передгір'я, пересічений рельєф: пагорби і гряди, роздроблений ерозією рельєф. Хороший – ступінчастий, пересічений, еродований. Задовільний – горбистий, злегка хвилястий. Поганий – плоский і горбистий. Дуже поганий – рівнинний і гористий (важкодоступні ділянки).

1.3 Організація рекреаційної діяльності

Постійне підвищення рівня урбанізації та господарського освоєння природних ландшафтів регіону актуалізують проблему забезпечення рекреаційних потреб людей та водночас збереження природи у місцях відпочинку.

У сучасних умовах будь-яка територія виступає як природний ресурс, що має альтернативні можливості для задоволення різних суспільних потреб, отже, для розвитку кількох видів діяльності (як взаємодоповнюваних, так і взаємовиключних), які відрізняються характером природокористування, що визначається функціональним призначенням місця в цьому чи можливому в перспективі. При розробці програм комплексного використання території доводиться розглядати множинність природних потенціалів виходячи з множинності суспільних потреб, що безпосередньо виявляються у множинності видів природокористування.

Кількість видів природокористування, які можна здійснювати на конкретній території, обумовлюється низкою факторів:

- структурою та характером суспільних потреб;
- ресурсами цієї території, їх поєднанням у конкретному місці та умовами їх освоєння;
- видами природокористування, що склалися на інших (суміжних та віддалених) територіях;
- розмірами території.

Отже, рекреаційний потенціал території виявляється рівнозначним потенціалам інших суспільно-необхідних видів діяльності. При цьому для досягнення максимальної ємності потенційної рекреаційної території в цьому або на майбутні періоди необхідний облік суспільно необхідних витрат для досягнення цієї ємності та пропорційне поєднання всіх видів природокористування на цій території [5].

Однак при визначенні рекреаційного потенціалу території завжди виявляється ряд факторів, що перешкоджають її раціональному використанню. Так, крім обмеженості земельного (територіального) ресурсу розвиток рекреаційного господарства стримується обмеженістю водних ресурсів, зелених насаджень, пропускнуою здатністю рекреаційної інфраструктури і т.д. До того ж відносини у територіальній рекреаційній системі (ТРС) між компонентами «відпочиваючі – рекреаційно-природна територія» складні та динамічні. Тривалість існування утворених ними ТРС залежить як від параметрів та адаптивних властивостей природної підсистеми так і від підсистеми «відпочиваючі». При прогнозуванні розвитку ТРС необхідно враховувати як превалюючі виборчі схильності рекреантів до місць і форм відпочинку, і властиві підсистем взаємовідносини. Залежно від властивостей природно-ресурсного потенціалу території превалюючі потреби рекреантів можуть змінюватись, тому доцільно проведення функціональної диференціації конкретної території.

Для будь-якої групи рекреантів їх вибіркові схильності здебільшого залежать від показників відстані, витрат часу та коштів. Відповідно до цього виділено такі функціональні рекреаційні зони (таблиця 1.2)

Таблиця 1.2 – Функціональні рекреаційні зони

Вид зони	Суть
1	2
Зони віддаленого відпочинку	Приморські, гірські, бальнеологічні, прирічкові райони відпочинку та туризму, райони оздоровчого відпочинку біля зон охорони навколишнього середовища та обмеженої господарської діяльності
Зони ближнього відпочинку	Спортивно-оздоровчі центри, центри спокійного відпочинку у районах мозаїчних ландшафтів, біля води, лісу
Зони відпочинку на околицях місця проживання	Райони відпочинку в межах міста (парки, водоймища, міські сади); райони відпочинку околиць населених пунктів (балки, незабудовані міські території, лісосмуги, дерево-чагарникові посадки)

Різним функціональним типам властиві специфічні особливості територіальної організації, які необхідно враховувати для досягнення раціональної відповідності функціональної та територіальної структури матеріально-технічної бази рекреаційним потребам.

Оцінка альтернативних варіантів рекреаційного використання території у порівнянні з оцінкою інших потенціалів суспільних потреб дозволяє визначити подальший характер природокористування на даній території, зокрема характер подальшого рекреаційного використання [21].

РОЗДІЛ 2 ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНІ КОМПЛЕКСИ ЗАПОРІЗЬКОЇ ОБЛАСТІ ЯК ОБ'ЄКТИ РЕКРЕАЦІЇ

2.1 Використання історико-культурного потенціалу регіонів, його роль та значення в соціально-економічному потенціалі регіонів України

Стихійні лиха, терористичні атаки та військові конфлікти зміщують туристичні потоки, роблячи внутрішній туризм більш популярним і відкриваючи для України нові іноземні туристичні потоки, збільшуючи приплив іноземних туристів до країни.

Різноманітність природно-кліматичних зон, природні лікувальні ресурси та їх забезпечення, а також багата та унікальна культурна спадщина роблять український туризм привабливим як для внутрішніх, так і для іноземних інвесторів. Кожен регіон має свої умови та території, що ідеально підходять для розвитку внутрішнього туризму в країні.

Основною проблемою туризму в Україні є нерозвиненість підприємств та об'єктів, що надають послуги з розміщення, проживання та відпочинку для відпочиваючих. Останнім часом зростають вимоги до якості житла, послуг та харчування. У той же час, багато регіонів не в змозі забезпечити інфраструктуру на рівні міжнародних стандартів, які багато українських мандрівників зараз вважають нормою.

Попит на туристичні послуги в Україні зростає з кожним днем, і тому важливо, щоб туристичний потенціал цього абсолютно нового сектору був включений в оцінку інвестиційної привабливості. Цей потенціал включає 4 параметри: розвиток мережі закладів розміщення, природно-рекреаційний потенціал, історико-культурний потенціал та соціальну інфраструктуру. Перші два критерії є причинами, через які туристи відвідують територію, інші - це умови, за яких мандрівники перебувають на туристичній території, а

також умови, за яких пропоновані фінансові ресурси витрачаються. Високий рівень насиченості та розумне поєднання є основою, на якій можна гарантувати привабливість території для туристів [22].

Ефективність використання історико-культурного потенціалу буде оцінюватися за наступною схемою:

- розрахунок балів ефективності використання історико-культурного потенціалу в соціально-економічному розвитку регіонів;
- класифікація регіонів відповідно до отриманих балів за використання історико-культурного потенціалу;
- класифікація регіонів за системою «Рівень історико-культурного потенціалу - Ефективність використання історико-культурного потенціалу».

Для визначення комплексного показника використання потенціалу культурної спадщини було розраховано вісім індикаторів: кількість туристів (тис. осіб на тис. жителів); кількість відвідувачів туристичних об'єктів (тис. осіб на тис. жителів); кількість готельних місць (ліжко-місць на тис. жителів); відвідування музеїв (тис. осіб на тис. жителів); дохід від готельного бізнесу (тис. жителів); кількість надавачів послуг (тис. жителів);

Ці показники розраховуються на основі кількості населення в регіонах та областях. Вони використовуються для оцінки ефективності використання історико-культурного потенціалу в соціально-економічному розвитку регіонів. Розрахунок показників ступеня реалізації потенціалу культурної спадщини в регіонах України показав, що суттєва різниця в рівнях вважається необхідною, оскільки максимальне середнє значення для м. Києва, яке свідчить про ступінь реалізації історико-культурного потенціалу, перевищує мінімальне середнє значення для всієї Сумської області в 74 рази.

Середній бал становить 0,145, що свідчить про рівень реалізації об'єктів культурної спадщини. Виявлено, що в більшості областей України показник використання об'єктів культурної спадщини є нижчим за середній. За середнім значенням автором розроблено типізацію регіонів за рівнем

використання об'єктів культурної спадщини. За значенням цього показника регіони України можна поділити на 5 типів: найнижчий, нижчий за середній, середній, вищий за середній та найвищий. Основним критерієм є типізація регіонів за загальним розподілом рівня комплексного показника ефективності використання потенціалу культурної спадщини в регіонах та областях країни, а також у містах зі спеціальним статусом, до яких належать Київ та Севастополь.

Найвищий рівень ефективності використання культурної спадщини спостерігається у категорії «Лідери» (1-2 місця відповідно) - місто Київ та Автономна Республіка Крим (до анексії). Це домінуючі історичні та культурні центри. Донецька, Львівська, Одеська, Дніпропетровська, Харківська області та Севастополь - регіони з середнім або майже середнім рівнем використання культурної спадщини. Ці регіони посідають 3-8 місця. Регіони цієї групи також значно поступаються за рівнем реалізації потенціалу культурної спадщини Києву та Автономній Республіці Крим. Найвищий рівень реалізації історико-культурного потенціалу - у східних областях України, що пов'язано з розвитком ділового туризму.

«До основної категорії (9-23 місця) увійшли Закарпатська, Тернопільська, Черкаська, Хмельницька, Запорізька, Івано-Франківська, Полтавська, Луганська, Чернівецька, Київська, Вінницька, Чернігівська, Волинська, Херсонська та Рівненська області, які мають рівень нижче середнього.

Областями з найнижчим рівнем використання об'єктів культурної спадщини визначено Миколаївську, Кіровоградську, Житомирську та Сумську, які належать до групи «Зарубіжні» (24-27 об'єктів).

На основі оцінки історико-культурного потенціалу та ефективності його реалізації можна зазначити, що основними туристичними регіонами України є Київська, Львівська та Одеська області. Інші регіони східної України включають Дніпропетровську, Донецьку, Харківську, Запорізьку та

Севастопольську області. Найважливішим туристичним центром України, однак, є столиця, Київ: Він є прикладом пропорційного розвитку елементів туристичного потенціалу і має велику кількість туристичних об'єктів.

Для інвесторів привабливими вважаються «чорні діри», тобто місця де поки не було інвестування. На рис. 2.1 наведено типізацію районів України за ступенем реалізації саме історико-культурного потенціалу.

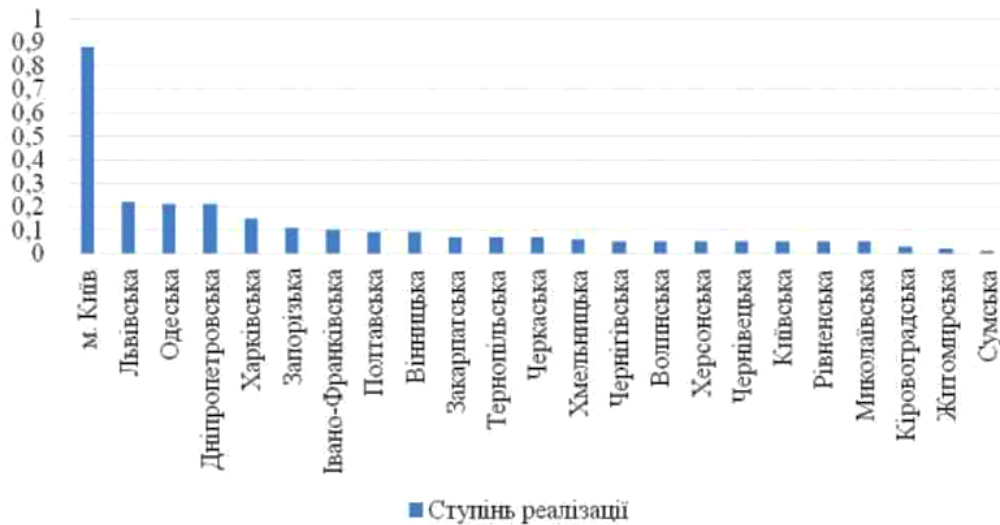

Рис. 2.1 Типізація регіонів України за ступенем реалізації історико-культурного потенціалу

Як бачимо, найбільше відстає показник кількості місць розміщення туристів від рівня розвитку історико-культурного потенціалу саме у Кіровоградській області.

У Хмельницькій області цей показник відстає в 8 разів, у 6 разів – у Чернівецькій області, в 3–4 рази відповідно у Волинській та Вінницькій областях.

Севастополь має найбільший дефіцит туристичних об'єктів. Частка засобів розміщення тут у 12 разів менша, ніж частка самого міста в історико-культурному потенціалі України за державною оцінкою [27].

Співвідношення показників на графіку показує різницю між величиною історико-культурного потенціалу та ефективністю його використання.

Регіони, розташовані по діагоналі, мають порівнянну ефективність використання історико-культурного потенціалу. Таким чином, у регіонах, розташованих вище діагоналі, ефективність використання історико-культурного потенціалу є нижчою за його вартість, тоді як у регіонах, розташованих нижче діагоналі, вона є вищою за вартість потенціалу.

Співвідношення інтегральних показників визначає градацію економічного розвитку адміністративно-територіальних одиниць України відповідно до ефективності використання їх історико-культурного потенціалу.

Беручи до уваги величину потенціалу, розроблено типізацію регіонів у системі координат «Рівень історико-культурного потенціалу – його ефективність використання історико-культурного потенціалу»:

- низький потенціал спадщини, низький рівень використання (Сектор IV): – Кіровоградська, Київська, Луганська Житомирська, Миколаївська, Херсонська;

- низький потенціал спадщини, високий рівень використання (Сектор III): – Дніпропетровська, Полтавська, Донецька, Запорізька, Одеська, Черкаська, Харківська;

- високий потенціал спадщини, низький рівень використання (Сектор II): – Тернопільська, Хмельницька, Чернігівська, Чернівецька області Волинська, Рівненська, Сумська;

- високий потенціал спадщини, високий рівень використання (Сектор I): – Закарпатська, Івано-Франківська, Львівська області, міста Київ і Севастополь, Вінницька.

Це дослідження може бути важливим для розробки нових ініціатив зі збереження та раціонального використання культурної спадщини для розвитку національного туризму в Україні.

2.2 Огляд історико-культурної спадщини Запорізької області

Запорізька область має у своєму розпорядженні значні рекреаційні, курортні та туристичні ресурси. Південна частина Запорізької області омивається Азовським морем з протяжністю берегової лінії близько 350 км.

Сприятливий клімат, красиві прибережні краєвиди Дніпра, мінеральні джерела та лікувальні грязі, спокійне і тепле Азовське море приваблюють туристів. Курорти національного значення – Бердянськ, Приморськ і село Кірлівка - користуються популярністю у відпочивальників як курортні зони. На Азовському узбережжі та в Дніпрі налічується близько 500 лікувальних закладів і понад 20 об'єктів зеленого туризму.

У Запорізькій області зареєстровано 8315 пам'яток.

З них 6563 пам'ятки археології, 1700 пам'яток історії та 32 пам'ятки мистецтва,

В області зареєстровано 12 пам'яток культури (3 історичних та 9 археологічних).

Дванадцять об'єктів культурної спадщини області (три історичні та дев'ять археологічних пам'яток) внесено до Національного реєстру пам'яток національного значення України [7].

Найбільш привабливими для туристів є природні заповідники.

Національний заповідник "Хортиця" (Запоріжжя) - це унікальний комплекс історико-культурних і природних об'єктів, що охоплюють період від мезоліту до ХХ століття, і всесвітньо відомий як батьківщина запорізького козацтва та центр першої у світі демократичної республіки. Щороку заповідник приваблює понад мільйон туристів і відпочивальників.

Національний історико-археологічний заповідник "Кам'яні могили" (Мелітопольський район) – на території заповідника площею 15 га знаходиться піщаний пагорб площею 3 га, що є унікальною пам'яткою

стародавньої історії та культури. У печерах і гротах цього пагорба на сьогодні виявлено 60 петрогліфів, що робить його унікальним зразком первісного мистецтва, датованого 14 мільйонами років.

Історико-архітектурний музей «Садиба Попова» (Василівський район), збудований 1884 року, - це музей пізньокласичної замкової архітектури та диво містобудування. За словами експертів, цегляна кладка такої високої якості не зустрічається ні в Україні, ні в країнах СНД, ні в Європі загалом.

Кам'яни-Могильний заповідник (Розівський район) займає площу близько 400 га і був створений 5 квітня 1927 року як спеціальний природний заказник регіонального значення. Кам'яни-Могильний заповідник є унікальною та представницькою геологічною, біологічною, мистецькою, емоційною та історичною територією.

В області налічується 24 державні музеї, основні колекції яких налічують понад 384 000 предметів. Щороку музеї відвідують понад 600 000 осіб з України та з-за кордону.

До туристичних маршрутів постійно додаються нові пам'ятки, особливо популярними є історичний, природний, спортивний, дитячий, фестивальний та етнічний туризм.

Високий культурний потенціал промисловості області забезпечує мінімум культурних послуг для всіх верств населення, зберігає традиції народної творчості та етнічне культурне розмаїття: 5 театрів, 1 філармонія, 2 вищі навчальні заклади I-II рівнів акредитації, 66 шкіл естетичного виховання, 16 кінотеатрів, 510 бібліотек і 412 закладів культури клубного типу.

Традиційні творчі проекти продовжують формувати позитивний імідж культурно-мистецького середовища регіону.

Щороку в березні обласна філармонія організовує Міжнародний фестиваль виконавського мистецтва для дітей та юнацтва «Акорди Хортиці». Мета фестивалю - виявлення музично обдарованої молоді, розкриття її

творчих індивідуальностей та сприяння обміну досвідом у галузі педагогіки та виконавства (майстер-класи, методичні конференції). У рамках фестивалю також проводиться відкритий конкурс композиторів і молодих концертмейстерів.

З метою збереження, відродження та популяризації народного мистецтва, підвищення ролі національної культури у формуванні світогляду та духовності з 2010 року започатковано проведення Міжнародного козацького фестивалю «Покрова на Хортиці», який проходить на території історико-культурного комплексу «Запорозька Січ» Національного заповідника «Хортиця» до Дня Покрови Пресвятої Богородиці.

Щороку на Запоріжжі проходить Міжнародний пленер-виставка «Хортиця крізь віки» та Всеукраїнський фестиваль „Гончарі на Хортиці”, які мають тематично-історичне спрямування, спираються на кращі традиції українського мистецтва.

Також традиційно проводяться фестивалі міжнародного та всеукраїнського рівнів з різних видів мистецтва: «Джаз-форум», кінофестиваль «Золотий Бриг», театрів ляльок «Лялькова веселка», фестиваль дитячої естрадної творчості «Топ-Топ», культур національних меншин «Ми – українські»; регіональний фестиваль – конкурс на вищу театральну нагороду Придніпров'я «Січеславна», обласний фестиваль «Поетичний травень», конкурс народної хореографії ім. Ю. Большакова, обласні конкурси і фестивалі виконавської майстерності та образотворчого мистецтва серед учнів початкових спеціалізованих мистецьких навчальних закладів.

Сьогодні запорізькі обласні театри – це відремонтовані приміщення, забезпечені сучасним сценічним, світловим та звукопідсилюючим обладнанням, в яких створено сприятливі умови для повноцінної діяльності колективів. Мають стабільний, як творчий так і технічний кадровий склад.

Академічний обласний український музично-драматичний театр ім.

В.Г. Магара продовжує кращі театральні традиції: розвиває театральний фестиваль «Данапріс», творчо експериментує, приємно вражає новими прем'єрами. Обласний театр юного глядача ініціював проведення на своїй сцені фестивалю дитячих аматорських театральних колективів, неодноразово здобував перемоги на фестивалях в інших містах України. Обласний театр ляльок брав участь у фестивалі «Ессен - культурна столиця Європи-2010» в Німеччині, в «Лялькових зустрічах» в Донецьку, з успіхом проводить Всеукраїнський фестиваль театрів ляльок «Лялькова веселка». Плідна співпраця театрів з провідними режисерами та художниками України з року в рік підвищує рівень постановочної роботи, створення креативної сценографії, втілення цікавого драматургічного матеріалу [1].

Запорізька обласна філармонія продовжує кращі філармонійні традиції. Крім популярних концертів рубрик «Класика і сучасність», «Зарубіжні гастролери» колективом артистів академічного симфонічного оркестру створені нові яскраві програми для дітей та юнацтва. Відзнакою є діяльність козацького ансамблю пісні і танцю «Запорожці», який по праву вважається візитною карткою Запорізького краю. Поряд з традиційними концертами, популярними у глядачів, створено нові тематичні програми до державних, народних та календарних свят.

Реалізація нового сценічного проекту Академічного українського музичного театру ім. В.Г. Магара - це ще й найяскравіша заміна його візитної картки регіону. Це героїчна театральна вистава «Тарас Бульба» та героїчна легенда «Мамай».

З метою створення сприятливих умов для розвитку туристичної галузі була затверджена «Програма розвитку рекреаційно-курортних комплексів і туризму в Запорізькій області на 2015-2021 роки».

З метою покращення туристичного іміджу регіону та презентації нових пропозицій у сфері туризму, рекреації та охорони здоров'я у Львові відбудеться спеціалізована міжрегіональна виставка «Рекреація. Туризм.

Курорти» проводиться щорічно. Залучення інвестицій у розвиток туристичної, курортної та рекреаційної сфери здійснюється в рамках Стратегії регіонального розвитку Запорізької області до 2015 року.

В організації культурного дозвілля населення задіяно понад 5 000 працівників культури і мистецтва, 90 з яких мають почесні звання України: народні артисти, заслужені артисти, заслужені діячі мистецтв, заслужені працівники культури, заслужені діячі мистецтв, заслужені артисти, заслужені народні майстри.

2.3 Проблеми та перспективи розвитку історико-культурних, рекреаційних комплексів Запорізької області

У сучасному світі історико-культурна спадщина відіграє ключову роль у формуванні національної самобутності та ідентичності. Запорізька область України, з її багатим історичним минулим та культурними традиціями, стоїть перед низкою викликів, які загрожують її культурній спадщині. Водночас, існують значні перспективи для розвитку та просування цієї спадщини.

Проблеми та перспективи розвитку історико-культурної спадщини Запорізької області є досить актуальними та багатограними. Основні проблеми, з якими стикається регіон, включають:

Втрати через війну. Повномасштабне російське вторгнення призвело до значних втрат історичної та культурної спадщини. Багато об'єктів у Запорізькій області, особливо в окупованих або прифронтових зонах, постраждали або були знищені.

Проблеми з евакуацією та збереженням. Через недосконалу державну систему та прогалини в законодавстві, евакуація та збереження культурних цінностей є складними. Наприклад, з Гуляйполя вдалося вивезти лише найцінніші експонати, а решта розкидана по різних куточках країни.

Пошкодження та руйнування закладів культури. У прифронтових містах регіону багато закладів культури частково пошкоджені або зруйновані.

Занедбаність культурних пам'яток. Багато історичних та культурних об'єктів перебувають у занедбаному стані через відсутність належного догляду та фінансування [15].

Недостатність інвентаризації. Відсутність актуальної інвентаризації культурних об'єктів, що ускладнює їх охорону та збереження.

З іншого боку, є й перспективи, які можуть сприяти розвитку історико-культурної спадщини.

Громадська ініціатива. Приватні ініціативи та зусилля громадськості відіграють ключову роль у збереженні культурної спадщини. Місцеві історики та краєзнавці активно працюють над порятунком та відновленням історичних та культурних об'єктів.

Туристичний потенціал. Запорізька область має значний туристичний потенціал, який може бути використаний для просування та збереження історико-культурної спадщини. Віртуальні виставки та путівники можуть допомогти привернути увагу до регіону.

Наукова робота та освіта. Проведення наукових конференцій та публікація досліджень сприяють підвищенню обізнаності про історико-культурну спадщину та її значення.

Використання сучасних технологій. Інформатизація суспільства та доступ до глобальних інформаційних систем відкривають нові можливості для просування туристичних послуг.

Громадська підтримка. Активність громадськості та приватних ініціатив може сприяти збереженню та відновленню культурної спадщини.

Збереження та розвиток історико-культурної спадщини Запорізької області вимагає спільних зусиль держави, громадськості та науковців, особливо в умовах сучасних викликів.

Запорізька область має унікальну історико-культурну спадщину, яка потребує невідкладних заходів для її збереження та відродження. Проблеми, викликані війною, нестачею фінансування та іншими соціально-економічними чинниками, вимагають комплексного підходу та активної участі всіх зацікавлених сторін. Перспективи розвитку, такі як громадська ініціатива, туристичний потенціал та наукова діяльність, відкривають нові можливості для популяризації та використання культурної спадщини в інтересах регіону та країни в цілому. Спільними зусиллями можна не тільки зберегти історичну пам'ять, але й перетворити її на джерело натхнення та розвитку для майбутніх поколінь [17].

РОЗДІЛ 3 ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РЕКРЕАЦІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНИХ КОМПЛЕКСІВ

3.1 Особливості управління рекреаційними ресурсами

Закон України «Про туризм», стаття 8 «Про повноваження Верховної Ради України, Верховної Ради Автономної Республіки Крим та органів місцевого самоврядування в галузі туризму» та стаття 11 «Про повноваження Кабінету Міністрів Автономної Республіки Крим», місцевих державних адміністрацій та органів місцевого самоврядування в галузі туризму» передбачають розширення виконавчих та організаційних функцій органів місцевого самоврядування в організації та розвитку закладів оздоровлення, відпочинку та туризму. Водночас держава продовжує здійснювати контроль та управління місцевими туристично-рекреаційними ресурсами, у більшості випадків неефективно. Тому в ряді законодавчих актів та міжнародних документів туризм, природне середовище, архітектурні та містобудівні пам'ятки, історична спадщина розглядаються як єдине ціле. Однак державне управління цим комплексом здійснюється низкою міністерств і відомств, насамперед:

- Міністерству культури і туризму України та Державній службі з питань охорони культурної спадщини за рухомі пам'ятки в музеях, нерухомі пам'ятки археології, історії та археологічного мистецтва, історико-культурні заповідники, а також за реставрацію культурних цінностей в Україні та безпосередньо туристичним і санаторно-курортним підприємствам.

- Державний комітет України з будівництва та архітектури – для архітектури, містобудування, археології та декоративно-прикладного мистецтва, образотворчого мистецтва, історико-архітектурних заповідників,

садово-паркового мистецтва, ландшафтного дизайну, проектних та реставраційних робіт [22].

- Міністерство охорони навколишнього природного середовища України та Державне агентство заповідної справи, яке відповідає за національні парки, заповідники, пам'ятки природи та інші природні об'єкти.

Децентралізація також проявляється на місцевому рівні. Санаторії в регіоні перебувають у віданні Міністерства охорони здоров'я; музеї, історичні та культурні пам'ятки – у віданні Міністерства культури; рекреаційні об'єкти – у віданні Міністерства лісового господарства; забруднення навколишнього середовища – у віданні Міністерства екології та природних ресурсів; архітектурні об'єкти – у віданні Міністерства охорони здоров'я, мисливство та інші форми рекреаційного туризму – у віданні Міністерства лісового господарства; забруднення навколишнього середовища - у віданні Міністерства екології та природних ресурсів; пам'ятки архітектури, містобудування та збереження пам'яток – у віданні Головного управління архітектури та містобудування, яке знаходиться у підпорядкуванні Міністерства культури.

Наразі туризм продовжує функціонувати у відриві від культурної спадщини та природного середовища, що значно уповільнює його перетворення на ефективну галузь економіки. Без кардинальних змін у системі управління очікується подальше погіршення ситуації з культурною спадщиною та охороною навколишнього середовища, а також не очікується суттєвого покращення санаторно-курортної та туристичної діяльності. Ми вважаємо, що настав час створити єдиний орган виконавчої влади для управління історико-культурним і природним середовищем та курортно-туристичною діяльністю. Ми також пропонуємо передати частину функцій, які зараз належать різним міністерствам і відомствам, місцевим органам влади. Це відповідало б сучасним міжнародним

Туристично-оздоровча сфера, яка використовує у своїй діяльності пам'ятки культурної спадщини та природні рекреаційні ресурси, має можливість залучати кошти туристичних, готельних, оздоровчих та інших рекреаційних підприємств країни для їх збереження та відновлення, відповідно до Закону України «Про охорону культурної спадщини». Управління сферою рекреації та туризму в Україні має певні особливості, найважливішими з яких є:

- взаємозв'язок рекреації та туризму з роботою майже 40 галузей господарського комплексу
- відсутність структур управління туризмом в регіональних та територіальних органах влади,
- надання дозволів на будівництво туристичних об'єктів та використання природних рекреаційних ресурсів низкою контролюючих органів,
- захист і збереження навколишнього середовища та пам'яток архітектури і культури.
- Розробляти та впроваджувати програми розвитку туризму.

Таким чином, ефективне управління та створення сучасної високоефективної індустрії туризму, дозвілля та рекреації в регіонах та в Україні в цілому сприятиме економічному та соціальному розвитку багатьох регіонів, у тому числі депресивних, забезпечить створення нових робочих місць та загальне залучення інвестицій, сприятиме відродженню та збереженню пам'яток культурної спадщини, вихованню відповідального ставлення до навколишнього середовища та докорінно змінить спосіб та якість життя наших громадян. Таким чином, такий комплексний підхід до управління сферою дозвілля та туризму може забезпечити необхідний захист, збереження та використання історико-культурного та природного середовища і зробити сферу дозвілля та туризму пріоритетною сферою для регіонального розвитку та структурного розвитку національної економіки [8].

3.2 Рекомендації, щодо забезпечення рекреаційного потенціалу історико-культурних комплексів Запорізької області

Запорізька область володіє значними рекреаційними ресурсами, включаючи кліматичні, водні, бальнеологічні, рельєфні, погодозберігаючі, культурні та культурно-історичні ресурси.

Курортні зони. На узбережжі Азовського моря розташовані відомі курорти, такі як Бердянськ та Кирилівка, які пропонують лікувальні грязі та мінеральні джерела.

Інфраструктурні об'єкти. В області є національні парки, заповідники, історичні пам'ятки, які використовуються для рекреаційної діяльності.

Проблеми та виклики. Незважаючи на великий потенціал, існують проблеми з розвитком туристичної інфраструктури, які обмежують зростання як вітчизняного, так і іноземного туризму.

Дослідження попиту та пропозиції рекреаційних послуг показує, що :

- існує потреба в дослідженні туристичного потенціалу області та його постійному вдосконаленні, що є одним з пріоритетних напрямків розвитку.
- визначено пріоритетні напрямки розвитку рекреаційної сфери, включаючи модернізацію існуючих об'єктів, стимулювання розвитку тематичних напрямків туризму, та розширення номенклатури послуг.

Цей аналіз може бути використаний як основа для розробки стратегій та ініціатив, спрямованих на покращення рекреаційної інфраструктури та залучення інвестицій у регіон. Важливо також враховувати місцеві особливості та потреби громади при плануванні розвитку рекреаційної сфери.

Розробка стратегії розвитку рекреаційного потенціалу:

- визначення місії та цілей: стратегія повинна визначати довгострокову місію та конкретні цілі для розвитку рекреаційного

потенціалу, з огляду на соціально-економічні та культурні особливості регіону.

- аналіз ресурсів: потрібно провести аналіз природних, культурних, історичних та інших ресурсів, які можуть бути використані для рекреації.
- сценарії розвитку: розробка різних сценаріїв розвитку, що враховують можливі зміни в економічному та політичному середовищі.

Визначення пріоритетних напрямків інвестицій:

- інфраструктура: модернізація та розвиток інфраструктури, включаючи транспорт, зв'язок, житло та комунальні послуги.
- туристичні продукти: розробка нових туристичних продуктів та послуг, які відповідають сучасним трендам та вимогам туристів.
- маркетинг та брендування: створення ефективної маркетингової стратегії для просування регіону як привабливого туристичного напрямку.

Ці стратегічні напрямки допоможуть забезпечити сталий розвиток рекреаційного потенціалу Запорізької області, залучення інвестицій та підвищення якості життя місцевого населення.

Тепер розглянемо детальніше маркетингові ініціативи.

Промоція рекреаційних можливостей області. Створення туристичних пакетів. Розробка та пропонування комплексних туристичних пакетів, які включають відвідування ключових атракцій, проживання, харчування та додаткові послуги.

Онлайн-платформи та соціальні мережі. Використання цифрових каналів для просування туристичних можливостей, включаючи вебсайти, соціальні мережі та блоги.

Участь у туристичних виставках. Представлення регіону на національних та міжнародних туристичних виставках для залучення нових відвідувачів.

Брендування Запорізької області як туристичного напрямку. Створення унікального туристичного бренду, який відображає культурну та історичну спадщину, природні ресурси та сучасність регіону.

Запуск маркетингових кампаній, що включають рекламу в медіа, PR-акції та спеціальні події для підвищення впізнаваності бренду.

Залучення блогерів та інфлюенсерів для просування туристичних локацій та послуг через їхні канали зв'язку.

Залучення спільноти та розвиток місцевих ініціатив:

- стимулювання та фінансування місцевих ініціатив, які сприяють розвитку туризму та покращенню інфраструктури.

- організація громадських слухань та залучення мешканців до планування та реалізації туристичних проєктів.

Співпраця з громадськими організаціями та бізнесом.

Партнерства з бізнесом. Налагодження партнерських відносин з місцевими підприємствами для спільних інвестицій у туристичну інфраструктуру.

Взаємодія з НУО. Співпраця з неурядовими організаціями для реалізації соціальних проєктів, спрямованих на розвиток туризму та підвищення якості життя громади.

Ці маркетингові ініціативи та стратегії брендування допоможуть Запорізькій області зміцнити свою позицію на туристичному ринку, залучити нових відвідувачів та стимулювати економічний розвиток регіону. Залучення спільноти та співпраця з ключовими стейкхолдерами є важливими для створення сталого та інклюзивного туристичного середовища.

Рекомендації щодо підвищення ефективності використання рекреаційного потенціалу:

- інфраструктурні удосконалення. Модернізація та розширення існуючої інфраструктури, включаючи транспортні з'єднання, готельний комплекс, та розважальні заклади.

- професійний розвиток. Підвищення кваліфікації персоналу, що працює в сфері туризму, для покращення якості обслуговування.
- маркетинг та брендування. Розробка ефективних маркетингових стратегій для просування Запорізької області як привабливого туристичного напрямку.
- екологічна стійкість. Запровадження екологічно стійких практик для збереження природних ресурсів області.

Перспективи розвитку рекреаційної сфери включають в себе:

- розширення послуг. Впровадження нових видів туристичних та рекреаційних послуг, зокрема екотуризму та агротуризму.
- інвестиції. Залучення інвестицій для розвитку туристичної інфраструктури та нових проєктів.
- співпраця. Налагодження партнерства між державними органами, місцевим бізнесом та громадськими організаціями.
- культурний розвиток. Підтримка та розвиток культурних і історичних атракцій, що можуть приваблювати туристів.

Ці рекомендації та перспективи спрямовані на створення сталого та інклюзивного рекреаційного середовища, яке сприятиме соціально-економічному розвитку Запорізької області. Важливо також звернути увагу на інтеграцію сучасних технологій та інноваційних підходів у сфері туризму для підвищення конкурентоспроможності регіону.

ВИСНОВКИ ТА РЕКОМЕНДАЦІЇ

У ході виконання дипломної роботи було проведено всебічний аналіз рекреаційного забезпечення історико-культурних комплексів Запорізької області. Дослідження виявило значний потенціал регіону у сфері історико-культурного туризму, який, проте, не використовується повною мірою через низку існуючих проблем.

Основні висновки дослідження:

1. історико-культурні комплекси Запорізької області мають унікальні рекреаційні можливості, які можуть сприяти розвитку туризму.
2. недостатнє фінансування та відсутність комплексної стратегії розвитку є основними перешкодами для реалізації потенціалу рекреаційних ресурсів.
3. розроблені рекомендації щодо оптимізації рекреаційного забезпечення можуть сприяти підвищенню туристичної привабливості та соціально-економічного розвитку регіону.

Практичне значення роботи полягає у формуванні бази для подальшого планування та реалізації заходів, спрямованих на розвиток рекреаційної інфраструктури. Результати дослідження можуть бути використані органами місцевого самоврядування, туристичними операторами та інвесторами.

Рекомендації:

- розробити та впровадити комплексну програму розвитку рекреаційної інфраструктури.
- залучити інвестиції для реставрації та модернізації історико-культурних об'єктів.
- підвищити рівень обслуговування та створити додаткові сервіси для туристів.

У перспективі, реалізація запропонованих заходів дозволить

Запорізькій області зайняти гідне місце на карті туристичних регіонів України та Європи, забезпечивши сталий розвиток та процвітання історико-культурного туризму. Виконання цієї дипломної роботи підтвердило, що системний підхід та відповідальне ставлення до рекреаційного забезпечення можуть стати ключем до успіху у цій важливій сфері.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Авраменко О. М. Історико-культурні комплекси України: рекреаційний потенціал та перспективи розвитку. URL: https://tourlib.net/statti_ukr/ryvak2.htm (дата звернення 21.04.2024)
2. Бабкін А. В. Рекреаційно-оздоровчий потенціал історико-культурних пам'яток Запорізької області. URL: <https://prihodko.com.ua/poslugy/neruhomist-i-zemelne-pravo/rekonstrukciya-obyektiv-kulturnoyi-spadshhyny/> (дата звернення 29.03.2024)
3. Барвіста Буковина. Горизонти цільового туризму [Бузинський М.Д., Никирса М.Д., Коржик В.П., Бучко Ж.І.]. Чернівці: Прут, 2009. 152 с.
4. Бейдик О.О. Рекреаційно-туристські ресурси України: Методологія та методика аналізу, термінологія, районування: [Монографія] О.О. Бейдик. Київ. Видавничо-поліграфічний центр „Київський університет”, 2001. 395 с.
5. Величко В. В. Організація рекреаційних послуг: навч. посіб. В. В. Величко. Харків: ХНУМГ ім. О. М. Бекетова, 2013. 202 с.
6. Вечерська О. В. Проблеми формування Державного реєстру нерухомих пам'яток України. Сіверщина в історії України, 12 вип. Глухів. Центр пам'яткознавства НАН України, 2016. Вип. 9. С. 15–19.
7. Вечерський В. В. Втрачені об'єкти архітектурної спадщини України. Київ. Науково-дослідний інститут теорії та історії архітектури і містобудування, 2002. 592 с.
8. Вечерський В. В. Охорона пам'яток всесвітньої спадщини ЮНЕСКО в Україні. Україна і світ: теоретичні та практичні аспекти діяльності у сфері міжнародних відносин. Київ. Видавничий центр КНУКіМ, 2017. С. 293–300.

9. Войтенко Г. О. Історико-культурні комплекси як фактор розвитку туризму в Україні. URL: <http://195.20.96.242:5028/khkda-kmlui/handle/123456789/1464> (дата звернення 11.03.2024)
10. Вуйцик О.Г. Вплив рекреаційно-туристичного комплексу на розвиток економіки держави. Вісник Львів. ун-ту. Серія: міжнародні відносини. 2008. Вип.24. С.35-42.
11. Демченко М. М. Історико-культурні комплекси України: стан та перспективи розвитку. URL: <https://ui.org.ua/wp-content/uploads/2022/01/ukrainian-institute-strategy.pdf> (дата звернення 20.05.2024)
12. Денисенко Г., Денисенко О. Культурна спадщина України у формуванні історичної пам'яті народу. Краєзнавство. 2014. № 1. С. 139–150.
13. Елементи Нематеріальної Культурної Спадщини України. Авт. кол. І. Френкель, О. Іщенко. Вінниця. ТОВ «Твори», 2018. 145 с.
14. Єсінова Л. О. Рекреаційно-оздоровчий потенціал історико-культурних комплексів Запорізької області. URL: https://tourlib.net/statti_ukr/kizyma2.htm (дата звернення 14.05.2024)
15. Запорожская область: история, экономика, культура. URL: <https://www.zoda.gov.ua/article/58/istoriya-kraju.html> (дата звернення 29.03.2024)
16. Збірник нормативно-правових актів сфери охорони культурної спадщини. Чернігів : ВАТ «РВК «Деснянська правда», 2011. 796 с.
17. Історико-культурні пам'ятки Запорізької області. URL: https://ua.igotoworld.com/ua/poi_catalog/3313-1-attractions-zaporizhia-oblast.htm (дата звернення 23.04.2024)
18. Магійович Р.І., Пилип'як О.В., Шкрібинець О.О. Розвиток туристично-рекреаційного комплексу в Західному регіоні. Науковий вісник НЛТУУ. 2008. Вип.18.7. С.164-169.

19. Мазур Т. В. Правова охорона культурної спадщини в Україні. Київ : Парламентське видавництво, 2020. 431 с.
20. Молнар О.С., Сержанов В.В., Важинський Ф.А. Функції та структура туристично-рекреаційного комплексу регіону. Науковий вісник Ужгородського університету. Економіка. 2008. Вип.26. С.30-36.
21. Організація і технологія надання послуг. Навч. посібник за ред. В.В. Апопія, Київ. Видавничий центр «Академія», 2006. 312 с.
22. Павловська Т.С., Яроменко О.В. Організація рекреаційних послуг: навчально-методичний комплекс. Луцьк: Вежа-Друк, 2016. 184 с.
23. Покоłodна М. М. Рекреаційна географія: навч. Посібник. М. М. Покоłodна; Харк. нац. акад. міськ. госп-ва. Харків. ХНАМГ, 2012. 275 с.
24. Поливач К. А. Культурна спадщина та її вплив на розвиток регіонів України. Київ : Інститут географії НАН України, 2012. 208 с.
25. Полчанінова; Харк. нац. акад. міськ. госп-ва. Харків. ХНАМГ, 2012. 174 с.
26. Рекреаційні ресурси України. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A0%D0%B5%D0%BA%D1%80%D0%B5%D0%B0%D1%86%D1%96%D0%B9> (дата звернення 02.05.2024)
27. Топчієв О.Г. Суспільно-географічні дослідження: методологія, методи, методики: навч. посіб. Одеса: Астропринт, 2005. 632 с.
28. Туристичний паспорт Запорізької області. URL: <https://dmsu.gov.ua/zaporizhzhia> (дата звернення 12.04.2024)
29. Фоменко Н.В. Рекреаційні ресурси та курортологія: навч. посібник. Київ. Центр навчальної літератури, 2007. 312 с.
30. Яроменко О.В., Павловська Т.С., Ільїна О.В. Організація рекреаційних послуг. Навчальний посібник. Луцьк: «Терен». 2017. 196 с.